Аналіз стану розвитку економічної безпеки України з урахуванням глобальних загроз

***Білошкурський М.В.**, к. е. н., доцент кафедри маркетингу та управління бізнесом*
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Інтеграція України у систему світового господарства супроводжується цілим рядом негативних факторів (загроз), тому реалізація ефективних заходів щодо мінімізації впливу загроз розвитку національної економіки вимагає досліджень оцінки стану економічної безпеки України.

Дослідженню проблем економічної безпеки держави у контексті глобалізаційних процесів присвячено праці О. Білоруса [1], Т. Говорушко [2], І. Кукурудзи [3], А. Мазаракі [4], В. Мартиненко [5], О. Царенко [6], Н. Чалої [7], О. Шнипка [8] та ін.

У результаті аналізу наявного методичного забезпечення оцінки рівня економічної безпеки держави, встановлено, що найбільш прийнятними до застосування, є діючі нині прикладні методичні рекомендації щодо розрахунку економічної безпеки України 2013 року [9], розроблені для використання аналітиками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України при визначенні рівня економічної безпеки національної економіки за півріччями поточного року, що замінила методику розрахунку рівня економічної безпеки України 2007 року [10].

Головною перевагою методичних рекомендацій 2013 року можна визначити широту охоплення більшості сфер національної економіки через ідентифікацію та оцінку дев'яти складових економічної безпеки держави за 126 показниками-індикаторами, для яких запропоновано відповідні порогові значення. Така система дає можливість дооцінки кількісних параметрів та тенденцій економічної безпеки, оскільки від стану безпеки кожної зі складових залежить дотримання економічної безпеки в цілому. Так, у методичних рекомендаціях [9] запропоновано 9 складових економічної безпеки держави, зокрема: загальноекономічну (макроекономічну), виробничу, фінансову (в свою чергу включає бюджетну, грошово-кредитну, валютну, боргову, безпеку набанківського фінансового ринку, банківську), інвестиційно-інноваційну, зовнішньоекономічну, соціальну, демографічну, енергетичну та продовольчу.

Перейдемо до аналізу рівня економічної безпеки України. На рис. 1 зведено дані інтегрального показника рівня економічної безпеки України.

З даних рис. 1 видно, що протягом 2000-2007 рр. відбувалося стійке зростання рівня економічної безпеки з 47% (історичний мінімум) до 52% (історичний максимум). У 2008-2009 рр. відбулося скорочення рівня безпеки до 48% та зростання на 3% протягом 2010-2011 рр. У 2012 році, порівняно з 2011 роком, рівень економічної безпеки знизився на 3%. Це сталося насамперед внаслідок сповільнення темпу економічного зростання, нестачі інвестиційний ресурсів, низької кредитної активності та несприятливої зовнішньоекономічної ситуації. Враховуючи, що оптимальним значенням, згідно методичних

рекомендацій, є 100%, рівень економічної безпеки удвічі нижчий оптимального.

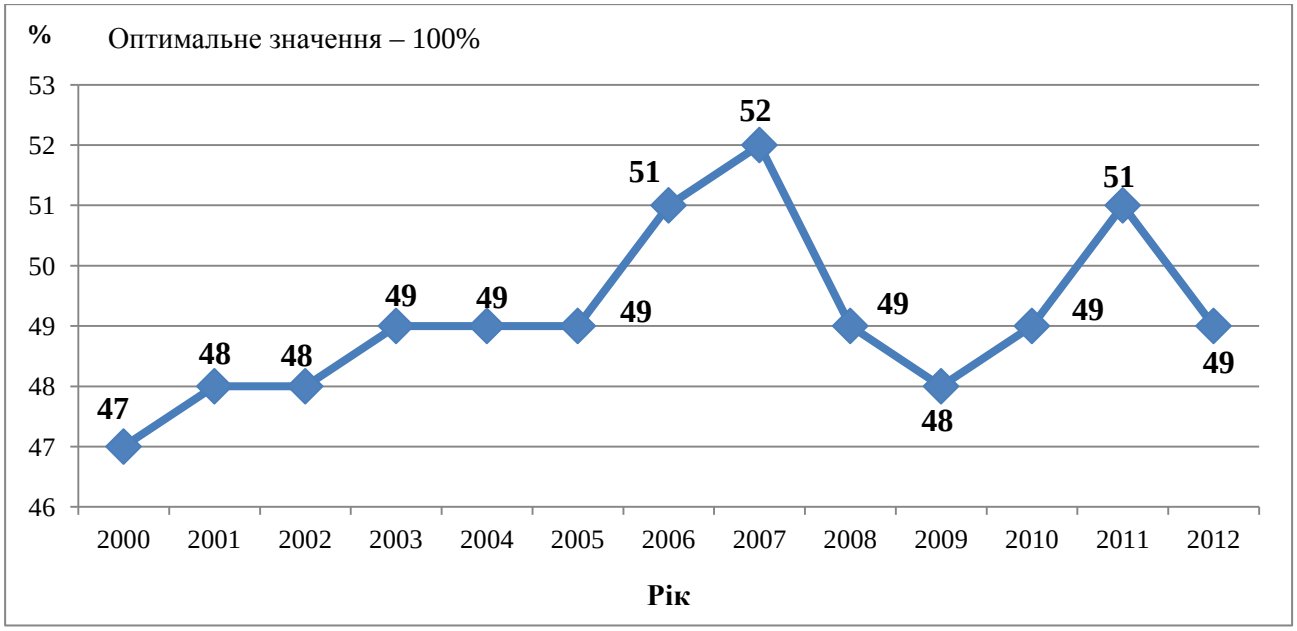

Рис. 1. Динаміка інтегрального показника економічної безпеки України
Примітка: зведено на основі даних, наведених у [11]

Перейдемо до аналізу рівня економічної безпеки України за її складовими (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка рівня економічної безпеки України за субіндексами складових у 2005-2012 рр., %

Найменування складової	Значення субіндексу складової за роками								Середнє за 6 років
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Енергетична	29	32	32	34	31	34	30	43	33
Інвестиційно-інноваційна	38	36	41	41	34	36	35	34	37
Зовнішньоекономічна	48	45	40	36	40	40	35	30	39
Загальноекономічна (макроекономічна)	30	44	50	43	38	41	53	38	42
Демографічна	43	45	41	44	46	45	53	45	45
Економічна безпека в цілому	*49*	*51*	*52*	*49*	*48*	*49*	*51*	*49*	*50*
Соціальна	38	43	53	55	57	56	59	63	53
Фінансова	67	66	66	51	48	50	49	48	56
Виробнича	61	64	62	58	55	53	58	53	58
Продовольча	87	86	85	83	84	90	92	93	88

Примітка: зведено та проведено розрахунки на основі даних, наведених у [11]

З даних табл. 1 видно, що протягом 2005-2012 рр. з усіх складових економічної безпеки лише продовольча постійно знаходилася в оптимальній зоні (80-100%), решта складових – у незадовільній (40-60%). В динаміці за 6 років найбільший приріст +25% забезпечила соціальна складова економічної безпеки, що досягла на кінець 2012 року 63%, перейшовши у задовільну зону (60-80%). Найбільше скорочення субіндексу зафіксоване на рівні -19%, що наявне у фінансової складової та -18% – у зовнішньоекономічної.

Детальніше зупинимося на аналізі зовнішньоекономічної складової економічної безпеки України, оскільки вона найбільше пов'язана з глобалізацією економіки і відображає її захищеність від впливу зовнішніх загроз, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю держави. Зовнішньоекономічна безпека України, згідно методичних рекомендацій [9], оцінюється за допомогою інтегрального показника як суми 11 індикаторів, скоригованих на відповідні коефіцієнти вагомості, бажано в динаміці за кілька років для визначення тенденцій розвитку (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка індикаторів зовнішньоекономічної безпеки у 2009-2012 рр.

Індикатори	Коефіцієнт вагомості	Фактичне значення за роками				Зміни (+, -) у 2012 р., порівняно з 2009 р.
		2009	2010	2011	2012	
1. Індекс умов торгівлі (ціновий), %	0,0996	73,8	106,7	104,1	89,0	+15,2
2. Коефіцієнт покриття імпорту експортом, %	0,1061	97	95	90	86	-11
3. Завантаженість потужностей при транзиті газу, %	0,0754	53,33	55,24	58,38	47,20	-6,13
4. Завантаженість потужностей при транзиті нафти, %	0,0774	52,0	36,0	31,7	26,0	-26,0
5. Питома вага сировинного та низького ступеня переробки експорту промисловості у загальному обсязі експорту товарів, %	0,0981	76,3	75,4	74,7	73,3	-3,0
6. Питома вага провідного товару (товарної групи) за виключенням енергетичного імпорту у загальному обсязі експорту товарів, %	0,0877	8,7	7,5	8,6	8,5	-0,2
7. Відкритість економіки, %	0,0835	96,5	104,5	113,7	110,2	+13,7
8. Частка імпорту у внутрішньому споживанні країни, %	0,0992	19,0	20,2	22,1	21,9	+2,9
9. Питома вага провідного товару (товарної групи) в загальному обсязі експорту товарів, %	0,0909	25,8	28,4	27,0	22,3	-3,5
10. Питома вага провідної країни - партнера в загальному обсязі експорту товарів, %	0,0885	21,0	25,7	28,6	23,7	+2,7
11. Питома вага провідної країни - партнера в загальному обсязі імпорту товарів, %	0,0935	29,60	36,60	35,00	28,40	-1,2
12. Рівень зовнішньоекономічної безпеки, %	х	40	40	35	30	-10

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [11].

З даних, наведених у табл. 2, видно, що у 2009 році рівень зовнішньоекономічної безпеки України склав 40% від оптимального, що відповідає незадовільній зоні стану економічної безпеки і знизився на 10% протягом наступних 3 років. Такий стан було спричинено унаслідок суттєвого погіршення значень усіх індикаторів, включно з відкритістю національної економіки. Вирішального впливу на динаміку рівня зовнішньоекономічної безпеки мало зменшення коефіцієнта покриття експортом імпорту, який знижується третій рік поспіль внаслідок випереджаючого зростання обсягів імпорту товарів і послуг над обсягами експортних операцій.

Аналіз також показує, що значні зміни відбулися також внаслідок скорочення завантаженості потужностей при транзиті нафти (-26%) та транзиті газу (-6,13%) скорочення індексу умов торгівлі у 2012 році порівно із 2010 та 2011 роками (відповідно -17,7% та -15,1%), а також зростанні і відкритості економіки (+13%) [11]. Разом з тим, погіршилися показники ефективності використання транзитних потужностей магістральної системи України. Максимального рівня зовнішньоекономічна безпека України досягла у 2001 році – 51% (незадовільна зона), про що свідчать дані, наведені на рис. 2. Історичний мінімум 30% зафіксовано на кінець 2012 року.

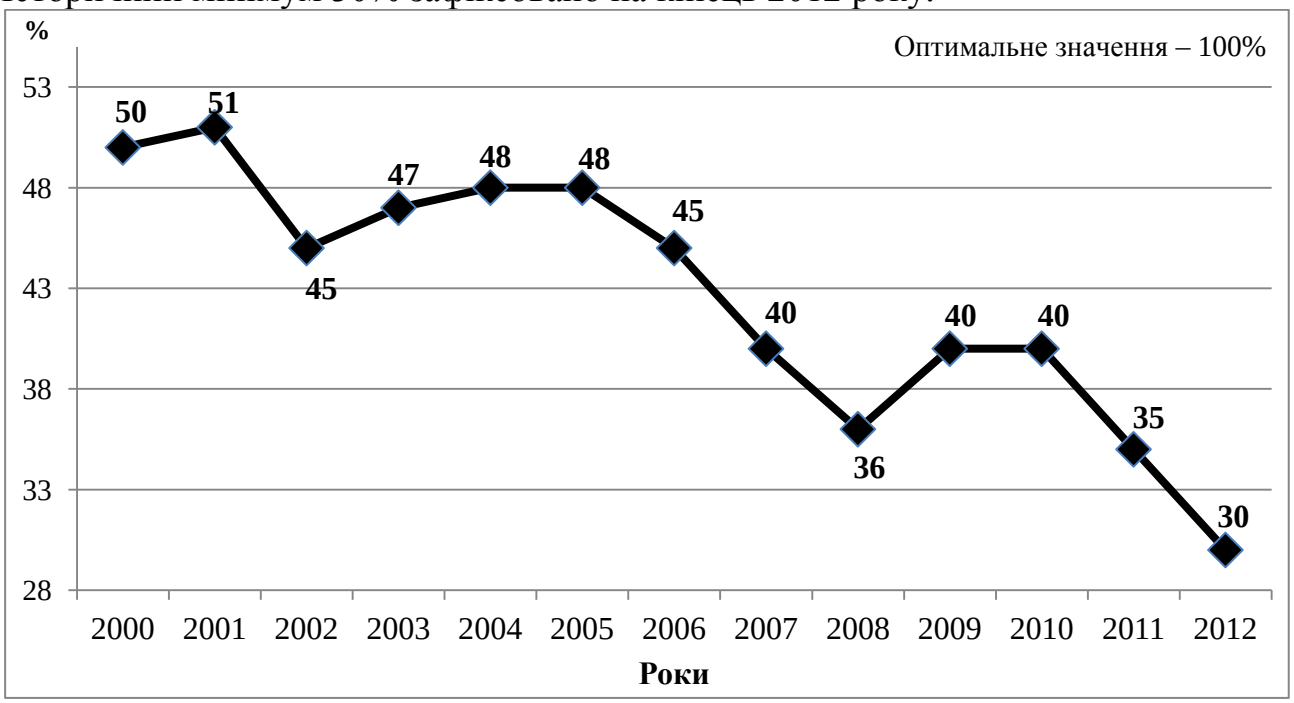

Рис. 2. Динаміка рівня зовнішньоекономічної безпеки України протягом 2000-2012 рр.

Примітка: зведено на основі даних, наведених у [11]

Таким чином, рівень зовнішньоекономічної безпеки на кінець 2012 року набуває особливо загрозливого стану при становленні України незалежним суб'єктом міжнародної економічної діяльності під впливом глобалізації. Відсутність структурних змін в економіці, спрямованих на розвиток внутрішнього ринку та імпортозаміщення, а також підвищення рівня вітчизняного експорту викликана під впливом наступних факторів:

- випередження темпів зростання імпорту товарів та послуг над експортом, що є причиною збільшення від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі;
- зростання залежності від зовнішньої торгівлі з провідною країною-партнером (Росія) з 21% на кінець 2009 року до 23,7% на кінець 2012 року, що вказує на високу ступінь відкритості національної економіки та надмірну залежність від зовнішньоекономічної кон'юнктури;
- збільшення питомої ваги імпорту у внутрішньому споживанні на 3%, що свідчить про зниження конкурентоспроможності вітчизняного виробника.

Враховуючи визначені фактори, відновлення національної економіки під впливом глобалізації напряму залежить від покращення зовнішньоекономічної

кон’юнктури та нейтралізації впливу загроз зовнішньоекономічній безпеці, до яких належать:

- висока ступінь відкритості національної економіки (відношення зовнішньоторговельного обороту до ВВП у 2012 році становило 110,2% порівняно із 96,5% у 2009 році);
- надмірна залежність від зовнішньоекономічної кон’юнктури;
- погіршення стану зовнішньоторговельного балансу;
- низька частка експортно-орієнтованих галузей;
- недостатній розвиток внутрішнього ринку.

Відтак, за результатами 2012 року рівень зовнішньоекономічної безпеки продемонстрував найглибше зниження серед складових економічної безпеки – на 20 в. п. до 30% (див. рис. 2).

Отже, одним з вагомих напрямів залучення України до світогосподарських процесів є забезпечення відповідного рівня її зовнішньоекономічної безпеки. Збереження зазначених вище негативних тенденцій, послаблює не тільки рівень зовнішньоекономічної сфери, а й здатність забезпечити сталий розвиток національної економіки в умовах глобалізації та інтеграції у світові процеси розподілу праці.

Для покращення стану зовнішньоекономічної безпеки країни з урахуванням впливу глобалізації необхідною є оптимізація структури як експорту (шляхом збільшення обсягів експорту продукції з високою часткою валової доданої вартості), так і імпорту (шляхом диверсифікації каналів постачання енергоносіїв, збільшення імпорту технологій тощо), а також отримання максимальних вигод від участі у вже існуючих міжнародних об’єднаннях (СОТ, СНД, ГУАМ тощо), вирішення питань приєднання до нових економічних союзів, членство в яких дозволить значно підвищити економічний потенціал країни, рівень конкурентоспроможності її економіки, а також рівень життя громадян.

Вважаємо, що серед виділених в Методиці 126 індикаторів, що утворюють відповідні індекси складових економічної безпеки, слід визначити основні, які більш тісно пов’язані з явищем глобалізації, крім індикаторів зовнішньоекономічної безпеки, виокремимо наступні (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка індикаторів складових економічної безпеки держави, пов'язаних з впливом глобалізації у 2009-2012 рр.

Індикатори	Фактичне значення за роками				Зміни (+, -) у 2011 р., порівняно з 2008 р.
	2009	2010	2011	2012	
1. Відношення обсягу ВВП на одну особу до середнього значення у країнах ЄС-27, %	7,8	9,1	10,2	11,7	+3,9
2. Загальний коефіцієнт міграційного приросту (на 10000 осіб)	2,9	3,5	3,7	13,5	+10,6
3. Співвідношення імпортної ціни на газ в Україні та Європі, рази	0,66	0,87	0,80	1,00	+0,34
4. Різниця індексу промислового виробництва України та Росії, в. п.	-12,6	+3,0	+2,9	-4,4	+8,2
5. Різниця індексу валової доданої вартості промисловості України та Китаю, в. п.	-28,3	-7,9	-9,3	-11,2	+17,1
6. Середнє співвідношення обсягів валової доданої вартості промисловості України та валової доданої вартості промисловості окремих країн Європи, %	22,22	22,47	22,22	22,16	-0,06
7. Індекс зміни офіційного курсу гривні до долара США	103,7	99,4	100,7	100,0	-3,7
8. Валові міжнародні резерви України, місяці імпорту	4,9	5,2	3,6	2,8	-2,1
9. Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	90,3	86,0	77,2	76,6	-13,7
10. Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП, %	4,0	4,2	4,2	3,8	-0,2
11. Розмір економіки України, % до світового ВВП	0,20	0,21	0,24	0,25	+0,05
12. Частка продажу імпортних продовольчих товарів через торговельну мережу підприємств, %	11,6	11,8	12,8	13,7	+2,1
13. Відношення середньомісячної зарплати, нарахованої в середньому за оплачену годину, у країнах ЄС-27 та в Україні, рази	16,5	15,9	14,8	12,12	-4,38
14. Частка імпорту палива з однієї країни (компанії) у загальному обсязі його імпорту, %	56,0	61,1	54,1	61,2	+5,2

Примітка: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [11].

Дані табл. 3 ілюструють відставання розвитку економіки України від поточного розвитку країн ЄС-27 у 8,5 рази (відношення обсягу ВВП на одну особу до середнього в країнах ЄС-27 склало 11,7%). При цьому на кінець 2012 року середньомісячна заробітна плата у Європі вища у 8,3 рази, ніж в Україні. Дані табл. 3 також демонструють зростання залежності національної економіки від імпорту палива з однієї країни на 61,2%, але зниження частки зовнішнього боргу у ВВП на 13,7 в. п., яка скала на кінець 2012 року 76,6%.

Таким чином, провівши аналіз індикаторів, пов'язаних з глобалізацією, оцінку яких передбачають методичні рекомендації 2013 року, можна зробити висновок, що вплив глобалізаційних викликів на економіку нашої держави значний, у зв'язку з чим рівень зовнішньоекономічної безпеки перебував у зоні небезпечного стану.

Список використаних джерел

1. Глобалізація та безпека розвитку : [монографія] / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. ; керівник авторського колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ. – 2001. – 733 с.
2. Говорушко Т. А. Формування джерел фінансування інвестиційної діяльності на підприємствах кондитерської промисловості в умовах глобалізації економіки : [монографія] / Т. А. Говорушко, Г. В. Сілакова. – К. : Логос, 2013. – 208 с.
3. Кукурудза І. І. Глобалізація економіки: сутність, виклики та перспективи для України / І. І. Кукурудза // Вісник Черкаського університету. – 2012. – № 4(217). – С. 120-127.
4. Мазаракі А. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів : [монографія] / А. Мазаракі, О. Корольчук, Т. Мельник та ін. – К. : КНТЕУ, 2010. – 718 с.
5. Мартиненко В.В. Оцінка впливу глобалізації на стан економічної безпеки України / В.В. Мартиненко // Бізнес-інформ. – 2013. – №10. – С. 35-43.
6. Царенко О. В. Глобальна інституціоналізація світового економічного простору / О. В. Царенко // Вісник Академії митної служби України. Серія «Державне управління» : [збірник наукових праць]. – 2010. – № 2(3). – С. 35-40.
7. Чала Н. Д. Європейська інтеграція як фактор розвитку промисловості України : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.07.01 / Чала Ніна Дмитрівна ; НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України. – К., 2005. – 21 с.
8. Шнипко О. С. Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації : автореф. дис... д-ра екон. наук : 08.00.03 / Шнипко Олександр Сергійович ; Держ. установа «Ін-т економіки та прогнозування НАН України». – К., 2008. – 40 с.
9. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України // Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/file/link/222830/file/1277.TIF.
10. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України / Наказ міністерства економіки України № 69 від 02 березня 2007 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua. – Назва з екрану.
11. Стан економічної безпеки України у 2012 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua.